

Eskandar Sadeghi-Boroujerdi: Skylla och Karybdis

(Ur [Sidecar](#), 20 januari 2026. Översättning från engelska Göran Källqvist.)

Den senaste protestvågen i Iran har skapat en enastående mängd kommentarer, till stor del i form av välbekanta men vilseledande texter. Vissa förutsäger att oroligheterna är en omedelbart förestående revolutionär brytning, andra ser den uteslutande som ett resultat av utländsk destabilisering, ytterligare andra som en försenad räkningsdag för ett samhälle som slutligen blivit outhärdligt. Var och en av dem fångar en del av bilden, men ingen förklarar på ett tillräckligt sätt det nuvarande kritiska ögonblickets dynamik. Det som utspelar sig kan bättre tolkas som en kombination av social utmattning, en akut omfördelningschock och en kris för ett styrelseskick som Islamiska republiken inte längre har de ideologiska, byråkratiska och ekonomiska resurserna att hantera.

Protesterna har hållits vid liv av en sorts negativ solidaritet: en klassövergripande samhällskoalition som sträcker sig från delar av de fattiga på landsbygden och gränstrakterna till medelklasser på fallrepet och stadsprekariatet i Teheran och andra större städer.¹ Det som förenar dem är inte så mycket ett delat projekt som ett förkastande av Islamiska republiken, och med den decennier av misslyckade försök till strukturreformer och omvandlingar. Men utöver detta förkastande är konturerna till ett livskraftigt alternativ svävande.

Den direkta gnistan till protesterna var ekonomisk. Budgetåtgärderna som lades fram under president Masoud Pezeshkian, i synnerhet de som påverkar växelkursen och importlicenser, ökade spänningarna i en redan tillrättalagd valutaregim. Effekterna blev mest omedelbart kännbara bland elektronikförsäljare i Teherans basarer, vars levebröd är beroende av tillgång på utländsk valuta och förutsägbar prissättning. De nya reglerna omvandlades snabbt till högre kostnader, avbrutna leveranskedjor och materiella förluster. Det som förvandlade en sektors klagomål till en politisk spricka var det bredare ekonomiska sammanhanget. Åratals inflation på över 40%, med livsmedelsinflation som översteg 70%, förfallande infrastruktur, misskötsel av vattenförsörjning, elavbrott och giftiga luftföroreningar hade redan pressat stora delar av Irans arbetar- och lägre medelklasser till kronisk osäkerhet. Sedan 12-dagarskriget i juni hade rialen [Irans valuta] tappat i grova drag 40% i värde, och de regeringsanställdas reallöner hade minskat med mer än 20%. Långvarigt samhällsekoniskt förfall har kombinerats med mer omedelbara episoder av ekonomisk misskötsel. Budgeten skapade inte dessa förhållanden men den formade en uppfattning att staten skyddar spekulanter samtidigt som den skjuter över anpassningskostnaderna på de som har minst möjlighet att ta på sig dem. Regeringens löften att tillhandahålla matkuponger har inte gjort mycket för att dämpa den utbredda ilskan. I decennier har Islamiska republiken bedrivit en sorts auktoritär nyliberalism som har avreglerat arbete och gjort det osäkert, samtidigt som statliga tillgångar har överförts till halvstatliga organisationer – från så kallade revolutionära stiftelser och pensionsfonder till dotterbolag till revolutionsgardet – på samma gång som åtstramningar har genomdrivits uppifrån. Det var receptet till massivt missnöje och återkommande uppror.

Protesterna som började i Teheran den 28 december spred sig med anmärkningsvärd hastighet till

1 Prekariat – samhällsskikt som tvingas försörja sig på tillfälliga, osäkra jobb.

samhällen och städer på landsbygden som Hamedan, Mashhad, Tabriz, Izeh, Qom, Marvdasht, Abadan, Kerman, Arak, Isfahan och Malekshahi. Det återspeglar en längre utveckling som har varit uppenbar sedan åtminstone 2017 – intensifierad fattigdom och social marginalisering i Irans jordbruksområden, gränstrakter och gränsområden på landsbygden. Under vintern 2017-2018 spred sig protester som hade inletts i Mashhad snabbt till större delen av landet. Samma mönster fanns under det som kom att bli känt som ”Kvinna, liv, frihet”-rörelsen. Medan detta uppror med rätta sågs som en revolt mot slöjtvång och patriarkal makt, så fick dess klass- och geografiska aspekter mycket mindre uppmärksamhet.

Dessa orter har en särskild ställning i Irans politiska ekonomi: arbetslösheten är hög, offentliga tjänster dåliga, miljöpåverkan akut och erfarenheter av statlig vanskötsel djupt rotade. Ett märkbart undantag under protesternas inledning var de sunnidominerade kurdiska och baluchiska områdena, där mobiliseringarna föreföll mer dämpade, sannolikt på grund av de samlade kostnaderna för tidigare protester, där dessa regioner ofta hade stått i frontlinjen, liksom skepsis mot mobiliseringarnas alltmer monarkistvänliga slagsida. Men även detta kom snart att förändras. Den digitala spridningen av bilder och vittnesmål hjälpte till att samordna det lokala missnöjet, men det var kombinationen av ekonomiska skador och djupare social utmattning som gav protesterna deras nationella räckvidd. Det våld som säkerhetsstyrkorna använde mot demonstranter i landsortsstäder som Ilam och Marvdasht underblåste allmänhetens upprördhet ännu mer, och även om det till en början var relativt lugnt i Teheran, så hade demonstrationer på andra ställen redan börjat anta en öppet regimfientlig karaktär.

I början verkade staten erkänna faran för upptrappning. Statstjänstemän medgav demonstranternas anledning till ekonomiskt missnöje, samtidigt som centralbankens chef ersattes. Detta svar följde en välbekant strategi från den härskande klassen: ett försök att skilja skenbart ”ekonomiska” krav från ”politiska” och ”sociala”, i förhoppning om att de förstnämnda skulle kunna tyglas utan att hota systemet. Men i praktiken håller sällan sådana åtskillnader, och protesterna smälte snabbt samman till en bredare systemfientlig mobilisering. Elitens svar avgjordes dessutom av de inledande protesternas klasskaraktär. Medan tidigare arbetarmobiliseringar ofta har mötts av kall likgiltighet, förakt eller brutalt våld, utgjorde oroligheter som härrörde från basaren en speciell utmaning, i och med den traditionella närheten mellan handelseliten och Islamiska republikens politiska ledning – ett förhållande som till en början uppmuntrade försök till anpassning snarare än omedelbart förtryck.

Regeringen Pezeshkians begränsat toleranta inställning försvann på några dagar, när den faktiska kontrollen övergick till säkerhetsapparaten: det islamska revolutionsgardet olika delar, samt militären, rättsväsendet och underrättelsetjänsten. Det kommer att bli historikernas uppgift att rekonstruera exakt vad som hände mellan 8 och 10 januari. Den nästan totala nedstängningen av internet och mängden desinformation gör det svårt att slå fast en exakt kronologi. Icke desto mindre börjar konturerna till vad som hände skymta.

Efter att de inledande basarprotesterna hade spridit sig till flera provinser, utfärdade Reza Pahlavi, som till Irans avsatte monark, ett offentligt uttalande till iranierna om att gå ut på gatorna och störta regimen. Enligt många ögonvittnesskildringar var demonstrationerna 8 januari ovanligt stora och till största delen fredliga. Uppskattningar av deltagandet varierar kraftigt, och det finns inga tillförlitliga siffror, men många observatörer har hävdade att det kan ha varit de största protesterna sedan den

Gröna rörelsen 2009, möjligen större. Förekomsten av Pahlavivänliga paroller var slående. I kölvattnet till kvällsdemonstrationerna blev statens budskap hårdare. Säkerhetsstyrkorna skickade varningsmeddelanden till miljoners mobiltelefoner, och överdomare Gholamreza Mohseni-Ejei utfärdade en rad bistra varningar, och hotade med svåra konsekvenser för alla som anslöt sig till fortsatta protester. Denna taktik verkar ha avskräckt ett visst deltagande följande dag. Ändå återvände en ansevärd och ytterst engagerad kärna av demonstranter till gatorna den 9 januari.

De möttes av ett exempellöst våld. Videofilmer cirkulerar som visar säkerhetsenheter som sköt direkt in i folkmassor, stormade sjukhus, överföll skadade demonstranter och sjukvårdspersonal, och förföljde demonstranter till områden som tidigare hade haft en viss informell immunitet. Samtidigt finns det videobevis på att väpnade demonstranter drabbade samman med säkerhetsstyrkor med knivar, macheter och i vissa fall handeldvapen, ett tecken på hur åratals förtryck har radikaliserat delar av befolkningen. Det finns också en mängd rapporter om brandattentat mot regeringsbyggnader, liksom moskéer och statliga TV- och radioinrättningar, och visar i vilken omfattning protesterna på en del ställen har övergått till ett mer öppet uppror.

Det efterföljande förtrycket var geografiskt påfallande ojämnt. På en del platser ledde korta men våldsamma tillslag till dussintals döda på några timmar; på andra utspelade sig långdragna sammandrabbningar under flera på varandra följande nätter. Men dessa skillnader förtar inte det övergripande mönstret. Det som ägde rum var inte en rad isolerade överdrifter eller bristande disciplin, utan en systematisk användning av dödligt våld från statens sida mot civila demonstranter. Även de mest försiktiga uppskattningarna anger det totala antalet dödade och skadade – inklusive säkerhetspersonal – till minst 5.000, där civila utgör en överväldigande majoritet av de döda, medan andra uppskattningar hävdar avsevärt högre dödssiffror.

Dödandets omfattning överväldigade snabbt sjukhus och bårhus. Foton från utanför Kahrizaks rättsmedicinska centrum i Teheran på rader av svarta liksäckar där familjer sökte efter saknade släktingar, cirkulerade vida omkring. Historiskt går det bara att jämföra med fångelsemassakrerna 1988 eller kanske revolutionen själv, då Islamiska republiken kämpade för att befästa sitt grepp om makten. Omständigheterna skiljer sig avsevärt, men nivån på statens våld gör det inte.

Förtrycket utspelades mot bakgrund av ovanligt uttalade yttre hot. Under de första protestdagarna gav Trump-administrationen uttryck för sin vilja att ingripa om instabiliteten skulle öka. Även om Trump själv svängde mellan stridslystnad och återhållsamhet, blev den samlade effekten att stärka den iranska regimens påstående att massprotesterna och utländsk omstörtande verksamhet är en och samma sak.

I god tid före kriget i juni förra året visade israelerna sin förmåga att arbeta hemligt på iranskt territorium, mest beryktat med mordet på Hamas' Ismail Haniyeh i Teheran i juli 2024. Det har möjliggjorts av den allmänt förekommande korruption som genomsyrar Irans politiska ekonomi och säkerhetsapparat. Att den politiska makten, ekonomiska privilegier och tvångsmedel har smält samman försvagar statens förmåga att neutralisera sådana hot, och orsakar sårbarheter som utländska aktörer villigt har utnyttjat.

Att medge detta är inte samma sak som att tro på regimens påstående att mobiliseringarna var iscensatta från utlandet. Ett landsomfattande uppror som rotas i åratals av socialt och ekonomiskt förfall går inte att inskränka till utländska underrättelsetjänsters intriger, även om det finns föga

tvivel om att israeliska och amerikanska underrättelsetjänster har försökt kapa protesterna. Det de framförallt åstadkom var att legitimera och ge alibi för förtrycket, och omstöpa protesterna till en förlängning av junikriget och därmed rättfärdiga ett undantagstillstånd i namn av nationell säkerhet. Resultatet syns på foton från hela landet: ett effektivt införande av militärt undantagstillstånd och en allt snabbare militarisering av vardagslivet i Irans städer, en färdriktning som många kritiska observatörer har varnat för i flera år.

För att förstå det som särskiljer de nuvarande mobiliseringarna måste de placeras in i Irans senaste historia av massprotester. Den Gröna rörelsen 2009 utgjorde den allvarligaste utmaningen mot den Islamiska republiken inifrån dess egna konstitutionella ramar. Miljontals iranier tog till gatorna i till största delen tysta, disciplinerade demonstrationer för att ifrågasätta det kontroversiella omvalet av Mahmoud Ahmadinejad, och kräva fria och rättvisa val och en ny konstitutionell lösning. Det var en rörelse med rötterna bland medelklassväljare i städerna, och inriktad på gradvisa reformer snarare än en avgörande brytning. När den krossades av det politiska etablissemanget och revolutionsgardet så innebar det att möjligheten till en förhandlad demokratisk övergång uteslöts. Reformismen misskrediterades och en generation aktivister fängslades eller tystades.

Upproret ”Kvinna, liv, frihet” 2022 var sociologiskt och politiskt annorlunda. Det utlöstes av att en ung kurdisk kvinna, Mahsa Jina Amini, dog i ett statligt fängelse, och riktade inte in sig på val eller kamp mot eliten, utan ställde istället kroppsligt självbestämmande och jämlikhet mellan könen i förgrunden mot det hårdhänta auktoritära styret. I denna mening gick det i direkt konfrontation med Islamiska republikens ideologiska grundvalar samtidigt som det också riktade strålkastarljuset mot det nationella förtrycket – särskilt mot kurdiska samhällen. Således uttryckte rörelsen de mest befriande politiska perspektiven på decennier. För att besegra den krävdes kraftigt våld, inklusive massarresteringar och användning av metallkuler som gjorde demonstranter blinda. Men den framtvingade också påtagliga eftergifter, i synnerhet en delvis reträtt från staten sida angående slöjtvånget i det offentliga rummet. Den nuvarande rörelsen skiljer sig från båda. Den saknar den Gröna rörelsens klara tillvägagångssätt och den frigörande samstämmigheten hos protesterna 2022. dess sociala sammansättning är bredare, kraven mer diffusa och den är betydligt mer präglad av ekonomisk utmattning och geopolitisk belägring. Det som förenar deltagarna är inte ett politiskt program utan en gemensam känsla av att den existerande samhällsordningen inte går att reformera. Det är i detta vakuum som monarkistiska strömningar återigen har dykt upp. Pahlavis krav på omedelbar normalisering med Israel är ett exempel på projekt som är förankrat utomlands och prioriterar geopolitisk omgruppering framför frågor om social rättvisa eller folklig överhöghet.

Denna inriktning underbyggs av ett kraftfullt propagandasystem. Persiskspråkiga satellit-tv-stationer som de Londonbaserade Manoto T och Iran International anses vida omkring vara beroende av utländsk finansiering, även om deras finansstruktur är oklar. Tillsammans har dessa nyhetsnätverk gjort en djupt revisionistisk redogörelse av Pahlaviperioden före 1979, och generaliserat en smal elits livsstil, samtidigt som de systematiskt har suddat ut regimens genomgripande politiska förtryck och ojämlikhet. Denna berättelse har hittat en mottaglig publik bland yngre generationer som inte har upplevt någon annan politisk ordning än Islamiska republiken, och som lockas av redogörelser om Pahlavis ”gyllene ålder” då Iran påstås ha varit på väg att bli ”Västasiens Japan” men hindrades av en internationell sammansvärjning som införde ett prästvälde. I detta sammanhang har ”57-or” – förkortning för de som deltog i revolutionen 1979 – återuppstått som ett skällsord, och uttrycker det politiska skuldbeläggandet av en generation där en tidigare revolutionär

grupp får skulden för Irans nuvarande situation.

Pahlavis möten med Netanyahu, och Israels uppgivna cyberoperationer för att underbygga monarkisternas budskap, understryker ännu mer hans beroende av utländskt stöd. Utan noggranna opinionsundersökningar eller oberoende empirisk forskning är det fortfarande svårt att bedöma hur stort det faktiskt stödet till ett återupprättande av Pahlavi är. Men det är slående hur oppositionspolitikens diskussioner har förändrats. 2009 skulle ett förslag att Reza Pahlavi skulle kunna utgöra ett politiskt alternativ till Islamiska republiken ha avfärdats allmänt. Idag cirkulerar detta påstående mycket oftare och i allt större mängd, speciellt i diasporans media och västs politiska diskussioner. Denna förändring säger mindre om monarkismens inneboende styrka än om hur alternativa vägar till politiska omvandling har undergrävts, och skapat en mental tro på en imperialistisk *deus ex machina*: tanken att Irans politiska frälsning bara kan komma utifrån.

Den senaste svängningen mot en av etnisk överhöghet och chauvinism präglad monarkism ska därför främst ses som ett symptom snarare än en orsak. Den drivs mindre av övertygelse än av desperation, som har skapats under decennier då Islamiska republiken systematiskt har krossat fredliga ansträngningar att få till stånd förändringar inifrån. Det iranska civilsamhällets grupperingar lever kvar men har försvagats kraftigt av åratals desorganisering och förtryck. I detta avseende liknar den nuvarande situationen det sena 1970-talet, då shahens hemliga polis SAVAK hade försvagat Irans en gång enorma organiserade vänster, och gjort den dåligt förberedd för att strida med en långt mer sammanhållen och disciplinerad islamistisk koalition.

Vad detta kritiska ögonblick visar är hur sammanflätade USA:s och Israels hot är med statens förtryck. De två är analytiskt åtskilda och går politiskt inte att reducera till varandra, men ändå fungerar de på sätt som ömsesidigt betingar resultaten. Under förhållanden av ett ihållande yttre tryck är det lättare att tygla meningsmotsättningar, kompromisser omdefinieras till sårbarhet och strömningar med avvikande åsikter misskrediteras som inkörsportar för utländsk invasion. Statens repertoar av svar minskar, och tvång upphöjs från sista utväg till ett standardmässigt styrelsesätt.

Icke desto mindre är Irans politiska fält fortfarande tätbefolkat och omstritt. Fackföreningsaktivister, kurdiska sociala rörelser, kvinnoorganisatörer, studenter, journalister, advokater och medborgerliga nätverk lever vidare, inte på grund av att förtrycket har misslyckats, utan därför att politisk pluralism har djupa historiska rötter i Iran. Samtidigt riskerar tanken att Islamiska republiken är på randen till att bli störtad leda till att man misstolkar de inhemska styrkeförhållandena. Varje seriös bedömning måste räkna med säkerhetsapparaten, framförallt revolutionsgardens, centrala plats. Revolutionsgardet är en institution som föddes ur revolutionen, härdades i våldet under den inre konsolideringen och befäste sig under det åttaåriga kriget med det baathistiska Irak, och har sedan dess expanderat långt utanför sitt ursprungliga ansvarsområde. Under perioden efter 1988 blev det indraget i återuppbyggnaden av Irans ödelagda ekonomi, och omvandlade sig gradvis till ett utspritt politiskt-ekonomiskt konglomerat jämsides med en enorm militär styrka med regionalt oöverträffade erfarenheter av asymmetrisk krigföring. Som det effektiva införandet av undantagstillstånd i många iranska städer visar är det inte en institution som bara kommer att smälta bort inför massprotester, och inte heller en som kommer att rygga för extremt våld.

Det är mot denna bakgrund som de mest sannolika scenarier som nu diskuteras börjar ta form. Ett är en variant på en elitled konsolidering, i Iran alltmer formulerad i bonapartistiska ordalag. Spekulationer att en sådan roll en gång kunde ha spelats av generalmajor Qassem Soleimani innan

han mördades av Trump-administrationen i januari 2020 fångar logiken bakom den: förhoppningen att en stark person på insidan kan ”rädda” systemet genom att omvälva delar av det uppifrån, återupprätta disciplinen och nå en uppgörelse med Washington. Huruvida någon figur idag skulle kunna förfoga över en jämförbar makt eller rekonstruera en folklig valmanskår bakom ett sådant projekt är osäkert. Men givet Trumps förkärlek för snabba och spektakulära uppvisningar i imperialistisk makt, fortsätter en del i och utanför Iran att se detta alternativ som troligt.

Ett alternativt och på många sätt mörkare förlopp är att USA:s och Israels långvariga hybridkrig mot Islamiska republiken och dess befolkning fortsätter och intensifieras. Under detta scenario används utdragen ekonomisk belägring, hemlighetsmakeri och kortvarigt militärt våld för att undergräva regimens inre sammanhållning tills det uppstår sprickor inom eliten och säkerhetsapparaten och försvagar dess våldsmonopol. Massprotester skulle nästan säkert återupprepas när förhållandena försämras ännu mer, blandat med uppmaningar till stormakterna att stöda väpnade grupper eller oliktankande fraktioner, möjligen inklusive element inom regimen själv. Faran är inte en plötslig kollaps av regimen, utan ett utdraget förfall till instabilitet och möjligen till och med balkanisering. Detta resultat anses allmänt vara det strategiska perspektiv som den israeliska staten föredrar, i synnerhet om utplaceringen av Pahlavi som en medgörlig skyddsling visar sig vara alltför fantastisk att förverkliga.

Andra alternativ kan fortfarande visa sig. Men med tanke på de nuvarande inre och yttre styrkeförhållandena är framtidsutsikterna dystra. De befriande samhällsrörelser som till och från har brutit ut under de två senaste årtiondena har inte försvunnit, men de är fortfarande lamslagna av förtryck hemma och styrning från utlandet. Deras överlevnad – för att inte tala om deras förmåga att forma Irans framtid på sina egna villkor – kommer att vara beroende om de kan utstå det kombinerade trycket från auktoritär konsolidering, imperialistisk aggression och ett snabbt krympande utrymme för politisk verksamhet.